

ગીતમાધુરી

લેખક
મનુ દેસાઈ

કલાકાર
કનુ દેસાઈ

ગુર્જરી વિશાળ, મારી વેલડી નાની;
ભિગે તો રાયશે હર રે.

સોલ એજન્ટ્સ
આર. આર. શેઠની કંપની • પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબાય-૨

પહેલી આવૃત્તિ • ૧૧૦૦ • ઈ. સ. ૧૯૩૧

સર્વ હક્ક કર્તાને સ્વાધીન

16910

16910

મુદ્રક : બાબુભાઈ રાવત • કુમાર પ્રિન્ટરી • ૧૪૫૪ રાયપુર • અમદાવાદ
પ્રકાશક : મનુભાઈ લાલભાઈ દેસાઈ • અચારવાડ • ભરૂચ

માતૃચરણે

સાહિત્ય ને સંગીતના
સંસ્કારસીકર છાંટી ગૈ!
ગીતમાધુરી બાળની
સુરસદનથી નવ સૂણશે?

૧૩

૧૪

૧૫

નિવેદન

કા વ્યદેવીના પ્રથમ નૂપુરજંકાર સુણ્યા ત્યારે હું એલ્ફિન્સ્ટન કૉલેજ-માં બી. એ.ના પ્રથમ વર્ષમાં અભ્યાસ કરતો હતો. એ સમયને પણ આજે અઢી વર્ષ થયાં. એ દરમિયાન શ્રી બાદરાયણે મારા કવિતા-પ્રયાસમાં પ્રોત્સાહન રેડ્યું; અને આજે એ ગાળામાં રચાએલાં રાસ, ગીતો ને નૃત્યગીતોને પુસ્તકરૂપે સાદર રજૂ કરું છું.

છેલ્લાં ત્રણચાર વર્ષથી ગુજરાતની જનતામાં નૃત્ય અને સંગીત પ્રત્યે સદ્ભાવ વધતો ગયો છે. આ યુગનું એ એક આશાસ્પદ ચિહ્ન છે. આજનાં ગીતો દ્રક્ત તાળીઓથી ગવાતાં ગીતો નથી રહ્યાં. આધુનિક રાસ એટલે નર્તન, વાદન અને ગાયનનું સુગઠિત મંમિશ્રણ. જૂના લોકઢાળનાં બીબાંમાંથી ખસી નવલાં સૂરસંયોજનો યોજાતાં જાય છે. એનો અર્થ એમ નથી થતો કે આપણે જૂના લોકઢાળ અને એની મધુરતા ભૂલી જવી જોઈએ. નાનપણથી મને સંગીત પ્રિય છે અને એ સંગીતપ્રિયતા મારી ગીતરચનામાં મને બહુ અનુકૂળ થઈ પડી છે. થોડું શાસ્ત્રીય સંગીત શીખવા પામ્યો છું, એમાંથી પણ સરળ અને પ્રવાહી લય યોજતાં સૂરસંયોજનો યોજવા પ્રેરાયો છું. જોકે આ તો મારો એક પ્રયોગ છે.

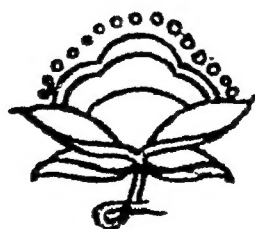
પરંતુ આ પ્રકારના નવા ઢાળ જનતામાં પ્રચલિત કરવામાં અનેક મુશ્કેલીઓ રહેલી છે—સિવાય કે રેડીઓ અગર રેકર્ડ દ્વારા એ થઈ શકે; છતાં રાસરસિયણ ગુજરાતણને મળેલું આ વારસાધન વધુ ને વધુ મ્હોરે અને એ કલ્પોલિનીઓ ગુર્જરીની કુંજે મધુમધુરું ટહૂકે એ ભાવનાથી રસિક જનતા સમક્ષ ‘ગીતમાધુરી’ રજૂ કરવાનો મારો નમ્ર પ્રયાસ છે.

આ સંપ્રદમાં પ્રકૃતિ ને જીવનનાં ગીતો ગાયાં છે. પ્રકૃતિને પાનિપાને આખૂટ સોંદર્ય ભર્યું છે. જોટલું અંજલિમાં ઝીલાય તેટલું ઝીલ્યું છે. અને પ્રકૃતિ ને જીવન પાણુ એક જ છે ને!

‘ગીતમાધુરી’નાં ઘણાંખરાં કાવ્યો શારદા, યુગ્મુંદરી, સ્ત્રીગોષ્ઠ વગેરે માસિકોમાં અવારનવાર પ્રગટ થઈ ગયાં છે એ અદ્ભુત એ માસિકોના તંત્ર જોનો હું અહીં આભાર માની લઉં છું.

ત્રીસ દિવસ જોટલા ટૂંકા ગાળામાં ભારે જહેમત ઉઠાવી આ પુસ્તકને કલાત્મક અનાવવામાં કલાકાર શ્રી કનુ દેસાઈ અને શ્રી અચ્યુભાઈ રાવતે દર્શાવેલી સહાનુભૂતિ માટે તેમનો હું અત્યંત ઋણી છું.

અને આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના લખી કાવ્યઝરણુને વહેતું મૂકવા માટે સાક્ષર શ્રી રમણલાલ વ. દેસાઈનો તો હું કયા શબ્દોમાં આભાર પ્રદર્શિત કરું?

પ્રસ્તાવના

મારે હાથે ખૂબ લખાતી પ્રસ્તાવનાઓની સંખ્યામાં આ પ્રસ્તાવનાનો હું વધારો કરું છું. પ્રસ્તાવનાઓ મારી કે પુસ્તકની કીમતમાં કાંઈ વધારો કરે છે કે કેમ તે હું જાણતો નથી. પણ પ્રસ્તાવના લખવામાં મને એક લાલ ધાય છે. અભ્યાસ માટે જરા ય ન મળતા સમયને ફરજિયાત મેળવી લઈ સાહિત્યાકાંક્ષી વર્ગનું માનસ ઓળખી હું ચાલતા પ્રવાહને પીઠાણવાની આછી તક એ દ્વારા લઈ શકું છું.

યુવકોમાં સાહિત્ય પ્રત્યે અમુક પ્રકારનો સહભાવ વધતો જાય છે અને ઘણું સાહિત્ય લખાયે જાય છે. એ સઘળું સાહિત્ય ન જ કહેવાય. પરંતુ લખવાની લાલસા એ ખીજી લાલસાઓ કરતાં ઓછી દૂષિત ગણાય; અને પ્રજાનો યુવાનવર્ગ ઘણું લખશે અને ઘૂંટશે તો તેમાંથી ચિરંજીવી સાહિત્ય પણ જરૂર વિકસી આવશે.

રાસલેખન એ આકર્ષક, સહેલો, ગિર્મિને અનુકૂળ પડે એવો અને હંદ કરતાં ઓછો મહેનત માગતો કવિતાપ્રકાર છે. એટલે સામાન્યતઃ ઊગતું કવિત્વ રાસલેખન તરફ સહજ ખેંચાય છે.

‘ગીતમાધુરી’ના લેખક મનુભાઈ દેસાઈ પણ ઊગતા કવિ છે અને સાહજિક રીતે તેઓ રાસપ્રયોગમાં ઊતરી પડે છે. કવિવર ન્હાનાલાલને આંટે એવા રાસ તો કોઈ લખી શક્યું નથી—જોકે વ્યક્તિગત રાસ ઘણા સારાસારા છે જ—; પરંતુ ન્હાનાલાલે ઊભી કરેલી એ રાસ જાળ (કે મોહ-જાળ!) ગુર્જર કવિત્વને ઘણી જ ફાવી ગઈ છે, એટલે તેની ગૂંથણી ગૂંથાયા

જ કરે છે. એ આપણા કાગમાનસનું એક ચિહ્ન—symptom છે. એનો અતિરેક થાય છે એ પણ હું સ્વીકારું છું, છતાં સંસ્કારી ગુજરાતને સંસ્કારસ્ફોટન માટે મળેલું એ વાહન સાદુ કોઈ ઉપયોગમાં લે જ એ સ્વાભાવિક છે એમ પણ હું માનું છું.

શ્રી મનુભાઈ દેસાઈ એક એવા માનસસ્થાને ઊભા છે કે વ્યાપ્તી તેઓને એક પાસ સૂરસૌન્દર્ય નોતરે છે, બીજી પાસ કલ્પનામાધુર્ય ખેંચે છે, ત્રીજી પાસ હળવું હળવું કવિત્વ તેમને ઈશારો કરે છે. કવિની કલ્પનાને ઉપા, વસંત, વિરાટ, ફૂલ, મોરલા, કોયલ, વર્ષા, પ્રણિમા, રાતરાણી, દ્રાગ, નવદીપ સ્વાભાવિક રીતે જ જડે છે. યુવાન કવિની નજરે પૂખ્તરણુ, માલણુ, દેવદાસી, પનિહારી અને વનખાળા પડે એ પણ યુક્ત જ કહેવાય. કદીકદી આશા, નિરાશા, મુક્તિ અને વીરપૂજન જેવા ભાવ પણ તેમને સ્પર્શી જાય છે. એટલે કવિને જોઈતી બાહ્ય સામગ્રી તો તેમના લક્ષમાં આવી ચૂકી છે.

તેમની સંગીતપ્રિયતા તેમની પાસે વિવિધ પ્રકારનાં સૂર અને રાગ-સંયોજનો કરાવે છે એ તેમની વિશિષ્ટતા છે. સૂરથી હાલી બિંદતું હૃદય તેમના રાસમાં વિવિધ મિશ્રણો, વિવિધ પલટાઓ અને વિવિધ પ્રકારની ઝમક ઉમેરે છે. આપણા રાસનું મૂળ સ્વરૂપ પણ એ જ: કઠિન શાસ્ત્રીય સંગીતને ઉમળકાની તરંગી અને નૃત્યપ્રેરક સરળતામાં લાવી મૂકવું. કવિવર ટાગોર કે કવિવર ન્હાનાલાલની મહત્તા જોટલી તેમની કાવ્યશક્તિમાં રહેલી છે તેટલી જ તેમની વિવિધતાભરી સૂરાવલિમાં પણ રહેલી છે. સંગીત સાથે દુશ્મનાવટ રાખતું કવિત્વ કોઈ મહત્ત્વની ભૂલ કરે છે એમ મને લાગ્યા કરે છે; અને જોકે ચિંતન અને છંદબંધારણનું પૂરું મહત્ત્વ હું સ્વીકારું છું, છતાં સંગીત તરફની વર્તમાન કાવ્યની વિરક્તિ પ્રત્યે હું જરા ભયની નજરથી જોઉં છું. સંગીત કાવ્યતત્ત્વને ઉપયોગી થઈ પડતું હોય છતાં તેને તિરસ્કારવું અને સંગીતમાં હોવાથી જ કાવ્ય કાવ્ય મટી જાય છે એમ માનવું એ, કવિતાનું સ્વરૂપ તેના ઇતિહાસ અને તેના સામાજિક બળને કોઈ સ્થળે ન સમજવા બરોબર થતી જાય છે.

ભાઈ મનુભાઈને તેમના રાસ રજૂ કરતાં સાંભળવા એ એક પ્રકારનો આનંદપ્રદ અનુભવ છે. તેઓ હૃદયસ્પર્શી લય-આલેખન તેમના રાસમાં કરી શકે છે.

પરંતુ તેમની આ શક્તિનો પૂરો લાભ તેમણે સાહિત્યને આપવો હોય તો તેમણે એટલું સમજવું પડશે કે હજી તેમની શબ્દશક્તિમાં ક્યાંય છે. જેમ સંગીતશત્રુત્વ કવિતાને દબાવે છે તેમ સંગીતશત્રુત્વ કવિતાને જ ગણિતસ્વરૂપ આપી તેના કવિત્વને હણી લે છે, તેમ સંગીતમાધુર્યના પ્રવાહને જ વળગી રહેવામાં, સંગીતને જ કવિતા માનવામાં, અસંખ્ય શબ્દ-રચના હળવું વાક્યાલેખન અને પાતળી કંપનાનાં ધુમ્મસ કવિત્વને હણી નાખે છે. કવિતા એ શબ્દકલા છે એ કદી ભૂલવું ન જોઈએ. એમાં કુન્દનશી સ્વચ્છતા જોઈએ. ભાઈ મનુભાઈ એ શબ્દસામર્થ્યને વધારે પારખે અને રાસરચનામાં ઢંકારી જતું થડકતું વાક્યવિધાન વધારે સ્થિર, ઘુંટાએલું અને રણકારભર્યું બનાવે તો તેમની સૂરસમજ તેમને એક સારા કવિ તરીકે ખીલવશે એમાં મને શક નથી.

તેમનામાં ઉત્સાહ છે, રસ છે, રસિકતા છે, અભિનયની દૃષ્ટિ છે, સૂરસંયોજનની શક્તિ છે. કવિતાને ઘટતી રચના તરફ તેઓ વધારે જાગ્રત રહે, હંદ-આયામમાં પોતાની વાણીને જરા વાળે, અને—હું જરા કડવો બનું?—કવિત્વ તપ આદરે તો તેમનું ભાવિ જરૂર ઉજ્જવલ છે.

હું તેમના પ્રયાસને સંપૂર્ણ સફળતા ઈચ્છું છું. જે કાંઈ કહું છે તે તેમનામાં રહેલી શક્તિનો વિચાર કરીને જ કહું છે. તેમનામાં શક્તિ છે. તે પૂરી ખીલી નીકળે, અને તેમની દ્વારા સાહિત્યની સેવા થાય એ જ ઉદ્દેશથી આ પ્રસ્તાવના લખી છે, અને પ્રસ્તાવનામાં તેમની પરીક્ષા પણ લીધી છે.

ફરીથી હું તેમને યશસ્વી ભવિષ્ય ઈચ્છું છું.

આ લેખકનાં પોતાનાં ગાઓલાં આ સંગ્રહમાં-
નાં નીચે જણાવેલાં તેમજ ગીતો ગીતો દૂક
અમયમાં 'યંગ ઇરિયા' રેકૉર્ડ્સમાં બહાર પડશે.

વસંત, પૂજારિણી, નાવિકનું ગીત, મોરલા, ચન્દ્રને,
રસાણું, દીપાવલિ, નવદીપ, રંગપંચમી, દૂધડાં,
વસંતોત્સવ, હંસલા ઊડજે, ઉપાક્રમારી, ફૂલવાળી,
માલણી, વર્ષા ને વાદળી, દ્રાગનૃત્ય

જી

ધરુષ્ટકોએ નીચેને સરનામે લખવું

'યંગ ઇરિયા' રેકૉર્ડ્સ

નૅશનલ ગ્રામોફોન કંપની, મેડોઝ રટ્ટીટ, મુંબાઈ

અનુક્રમણિકા

હાથને આંગણે	૧૩	શરત પૂર્ણિમા	૪૧
વિરાટના રાસ	૧૪	રાસવદ્ધરી	૪૨
રંગપંચમી	૧૫	મુક્તિનાં ગાન	૪૩
નવદી વસંત	૧૬	દ્વધડાં	૪૪
પૂનરિણી	૧૭	રાતરાણી	૪૫
મોરલા	૧૮	રસણું	૪૬
ફૂલવીણન	૧૯	રાસ	૪૭
વસંત	૨૦	માલણી	૪૮
વર્ષા	૨૧	દેવદાસી	૪૯
માલણ	૨૨	પનિહારી	૫૦
કોયલડી	૨૪	મુરલી	૫૧
સૂની મદ્દલી	૨૫	વસંતોત્સવ	૫૨
પાંદડી	૨૬	વીરપૂજન	૫૩
મેહુલો	૨૭	સ્વાગત	૫૪
મહિયારી	૨૮	વર્ષા ને વાદળી	૫૫
ફાગનૃત્ય	૨૯	વનબાળા	૫૬
નિમંત્રણ	૩૦	દીઠી વસંત	૫૮
ખડેની	૩૧	ચંદ્રને	૫૯
તનમનીઆં	૩૨	વનવસંતની વાડીએ	૬૦
હાથ ને સંધ્યા	૩૪	કાન્તિરાસ	૬૧
વેળીગૂંથન	૩૫	નાવિકનું ગીત	૬૨
ચંદા	૩૬	આદર્શ ગુજરાતણું	૬૩
નવદીપ	૩૭	હાથકુમારી	૬૪
નિશા	૩૮	ફૂલડાંનાં આમંત્રણ	૬૫
ત્રીપાવલિ	૩૯	હંસલા બિડાં—	૬૬
ફૂલવાળી	૪૦	લહરી	૬૭

ઉધાને આંગણે

• માટે •

શાં એ ઉધાનાં અનેરાં તેજ ! પ્રભાતને પ્રકાશથી પ્રસારતી.

નીલવસ્ત્રોમાં નિજને શોભાવતી,

અરુણઆગમની આગાહી અર્પતી,

શાં તુજઉરે ઊડેછે ઉડલાસ ! પ્રભાતને પ્રકાશથી પ્રસારતી.

વ્યોમે વિવિધરંગ ફૂલકાં વેરતી,

રંગબેરંગી છાંટણાં છાંટતી,

એકાંઠનિર્દોષપ્રતિમાનહોય ! પ્રભાતને પ્રકાશથી પ્રસારતી.

તેજરેખાનાં મૂર્ત સ્વરૂપ અર્પવા,

સુરલોકકલા અવનીમાં સર્જવા,

પૂરતી પાંદડિયે પ્રેમળ પ્રકાશ ! પ્રભાતને પ્રકાશથી પ્રસારતી.

શીળી સૂર્યજ્યોતના પ્રાચીઠાઠ શા ?

તવ જ્યોતિક્ષ્ણો જ્યોતમાં વિલાય કાં ?

શું એ સ્વપ્ન કે સત્યનાં ણિબ ? પ્રભાતને પ્રકાશથી પ્રસારતી.

વિરાટના રાસ

• ગારા •

આસને આંગણીએ, શ્વેત તોરણીએ,
ભગી શી ભગમણે ચંદ્રા સોહામણી!

ઉછળે નદીનાં નીર ભર્મિથી વધાવવા?
વ્યોમમાં વહેવાદળી અમૃત વર્ષાવવા?
અંગમાં ઉમંગભરી પ્રેરણાને પાવા?
અમૃતકટોરી ધરતી હો ચંદ્રિરા!...

રૂપલા ઘડુલી લઈ જાતી આસઆરે,
તારકકન્યા સંગે રમતી કિરણધારે,
શશિચર છાનોમાનો આવે ઓવારે,
કિરણો વેરાયે, ઝીલ્યાં ના ઝીલાયે!..

અર્પતી કુમુદમાળા કુમુદીનાથ ઉરે,
સંગીતરસરેલો ધૂમતી રાસપૂરે,
ચંદ્ર, ચંદ્રિકા, તારલાના સૂરે
વિરાટના રાસે, વિશ્વ શાં ઉલ્લાસે!...

રંગપંચમી

• માઠ •

રંગે રમો રે રંગે રમો,
આવી રંગપંચમી રંગે રમો રે!

કેસર કમુંબલ રંગીત રંગાધને
માનવ હુલાસે હોરી રમો,
આવી રંગપંચમી રંગે રમો રે!

ઝૂકે આમ્રમંજરી આંબલિયાડાળે,
કોકિલટહુકારે કુંજે ભમો,
આવી રંગપંચમી રંગે રમો રે!

નીલાંપીળાં ફૂલડાં પ્રેમે પ્રકુલ્લતાં,
રંગરંગ પતંગ પુષ્પે ઝૂમો,
આવી રંગપંચમી રંગે રમો રે!

જડ ને ચેતનના ભાવો ભૂલવીને
અવનિમાં રસમય રંગે રમો,
આવી રંગપંચમી રંગે રમો રે!

રંગે રમો રે રંગે રમો
આવી રંગપંચમી રંગે રમો રે!

નવલી વસંત

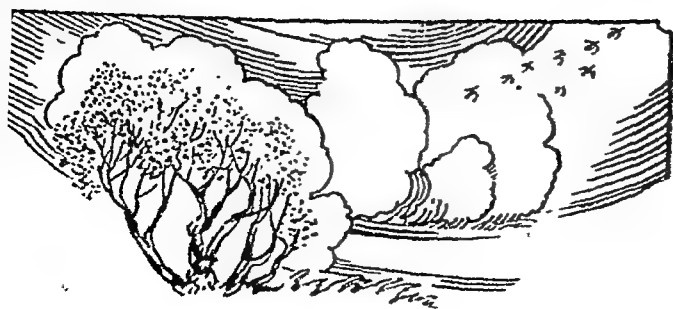
• બાદામ •

સખીરી! આજ નવલી વસંતનાં ગાઇએ ગુણુગાન,
નૂતન રસરેલો ભૂલીને આનલાન.

કુંળી કુંપળ કૂટે વિટપોની ડાળે,
પાન ખરેતાં પીળાં ધરાણીને ઢાળે,
શીતળ સમીરલહરી હો વાય!
રસીલી! આજ નવલી વસંતના ગાઇએ ગુણુગાન.

ફૂલ્યાં ફૂલો ગુલાળી હસતાં સોહાયે,
સ્નેહસુગંધે માઝે મનડું મહેકાયે,
સ્વપ્નતંદ્રા ગંભીર સેવાય!
મુહાગી! આજ નવલી વસંતના ગાઇએ ગુણુગાન.

ફળ ફૂલ ને પંખી પાન પૂર્ણ આનંદે,
રસછોળો ઊડે રસમય જનવૃંદે,
અજળ ચેતનચિનગી રેડાય!
મધુરી! આજ નવલી વસંતના ગાઇએ ગુણુગાન.

પૂજારિણી

• બહાર •

નવલપંથે પરવરતી પૂજારિણી મંદિરીએ.
કેડ અણુમાણ્યા પૂરવા બાતી હો મંદિરીએ.

વેરૂં સ્નેહલ સુમન વાટે
સ્નેહ ઘાટે!

નવલપંથે પરવરતી પૂજારિણી મંદિરીએ.

અક્ષત કુંકુમ ફૂલમાળા
લઈ રસાળા

નવલપંથે પરવરતી પૂજારિણી મંદિરીએ.

વદનમલકે, અંતરઝળકે, આશયમકે, નર્તનઝમકે.

રણુક રણુક રણુક રણુકે નેપૂરમાળા...

નવલપંથે પરવરતી પૂજારિણી મંદિરીએ.

દેવીને પાંચ પડી, પ્રતિમાને ઉરે જડી

નવલપંથે પરવરતી પૂજારિણી મંદિરીએ.

મોરલા

• તિલકકામોદ •

મીઠા મીઠા મોરલા હો! ટહુકે મધુ.
ટહુકે મધુ, ગીતે રે શુંજે મધુ,
વપાંની હેલીએ હોંચે રમે?
મીઠા મીઠા મોરલા હો! ટહુકે મધુ.

આલલાં આકાશમાં જેલ જેલે કરે જેલ;
હાં તેને સાદે, વિરાટસૂરે સાદે?
નૂપુરરવનાદે?
ઢલડી સંગાથે નૃત્યે નમે!
મીઠા મીઠા મોરલા હો! ટહુકે મધુ.

આળ્યો આપાઠ આજ, સુરીલા હો કંઠ કાજ;
હો વર્ષા વરસે, લીંબવતી વર્ષા વરસે,
જેડૂત ઉર હસે!
મેઘનો હૃત તું ભમતો ભોમે?
મીઠા મીઠા મોરલા હો! ટહુકે મધુ.

કૂલવીણુન

• માઢ •

હાંરે વિશ્વવાડી ખીલી ! કોઈ આવોને વીણુવા એ કૂલ,
હાંરે કોઈ આવોને વીણુવા એ કૂલ.

સ્નેહના સિચનધારે કૂલી કૂલવેલડી,
જૂઠું ગુલાબ ગરવાં જામી શી બેલડી !
કહો કેમ ગમતાં ન તમને જકુલ ?
હાંરે કોઈ આવોને વીણુવા એ કૂલ.

પુધ્પપરિમલ મધુરી મહેકતી,
માનવી માનવના હૈયે લહેકતી,
મીઠી મીઠી મંજરીની દઈએ રે જૂલ ?
હાંરે કોઈ આવોને વીણુવા એ કૂલ.

મહેકલરી લહરી કૂલડાં હુલાવતી,
સંધ્યા સુનેરી દોરે પારણે જૂલાવતી,
એવાં એ કૂલડાં ન વીણુશે પ્રકુલ ?
હાંરે કોઈ આવોને વીણુવા એ કૂલ.
હાંરે વિશ્વવાડી ખીલી ! કોઈ આવોને વીણુવા એ કૂલ.

વસંત

ગારા.

મહેકે આંગણિયે મંજરીની ઝૂલ!

આ વી વસંત વધામણી!

ફેડું ફેળે કોયલડી ડોલન્ટી ડાળીએ,

સૂરીલા સૂરે વસંતને વધાવતી,

અંતરનિકુંજે પ્રાણ શું પૂરતી?

આવે વસંત ને પ્રગટે પ્રકાશ?

આ વી વસંત વધામણી!

ઉઘડે છે કલિકાઓ ફૂંખાં કુસુમની,

આત્માના ભૂલતા લાન ભ્રમર ત્યાં;

સુરભિ ઘેરી ઘેરી સુમન વર્ષાવતાં;

ખીલે કમળદલે ઉપાના રંગ!

આ વી વસંત વધામણી!

મહેકે આંગણિયે મંજરીની ઝૂલ!

આ વી વસંત વધામણી!

વર્ષા

• ગિહાગ •

ગગન ગરજે દિગન્ત

ગગન ગરજે દિગન્ત

ઠહાલાં આગમ મેઘરાજનાં !

મીઠા ટહુકે મયૂર

મીઠા ટહુકે મયૂર

ઠહાલાં આગમ મેઘરાજનાં !

હાળે ડોલન્ટી એ ચાતકીના પૂર્ણ પ્રાણ

ગુંજતા હો ગીતના સૂર !

ઠહાલાં આગમ મેઘરાજનાં !

કુંજે છલકે કોયલડીના દિવ્ય સૂર !

રેલતાં આનંદનાં શાં પૂર !

ઠહાલાં આગમ મેઘરાજનાં !

ખળતાં ખચાવતાં વર્ષાનાં વારિયુન્દ

ભીંગે ઉત્સવ માનવ ઉર !

ઠહાલાં આગમ મેઘરાજનાં !

આનંદે પંખી પાન, જન દીસે એકતાન

વર્ષાનાં ઝમકે નૂપુર !

ઠહાલાં આગમ મેઘરાજનાં !

માલણુ

ક્યાં રે હું તો બૂલી?

ઢોયલના કું ગાને

મૃદુલ મંદ તાને

મધુર ગીતચાને

હો વનવન ફૂલઘેલી.

ક્યાં ક્યાં ફૂલ ખીલે?

હો જગફૂલળાગે

પ્રેમળ ઢો પરાગે

રસિયાંના રાગે

હો વનવન ફૂલઘેલી.

વસંત વને દીઠી:

હો શીત વાયુ વહે છે

ને મીઠી મહેક મહેકે

મધુપ મધુ લૂટે

હો વનવન ફૂલઘેલી.

હુંજે પુષ્પ પ્રગટ્યાં:

ઢોલરિયો ઢોલે

ને ચંપો મસ્ત ખૂલે

ચમેલી રસ ઝીલે

હો વનવન ફૂલઘેલી.

માલણ હું તો ભૂલી
 કે નાઈનાઈ વીણું ?
 શુલાળ ઘેરા ચૂંટું ?
 કમળથી રીઝાઉં ?
 હો વનવન ફૂલઘેલી.

માલણ પ્રેમ કુંજે
 કલિકા ઉરે ભગે
 કે પ્રેમપૂર નાગે
 અંતર વીણા વાગે
 હો વનવન ફૂલઘેલી.

કોયલડી

• જાગૃતપદ્ય •

ઝૂલ રે ઝૂલ, કોયલડી! કુંજે ઝૂલ રે ઝૂલ!

ગહોરેભરી મંજરી ને ફૂલે ફૂલી પલ્લરી,
સોહે વસંતકેરા રનેહના સોહાગ!

પુખ્તે પરાગ!

કોયલડી, કુંજે ઝૂલ રે ઝૂલ!

ઝૂલ રે ઝૂલ, કોયલડી! કુંજે ઝૂલ રે ઝૂલ!

વૃક્ષે ફૂટ્યાં પલ્લવો ને ડાળે ડોલે પંખીઓ,
ટહુકે ઉમંગભર્યા મીઠડા મયૂર!

જાળે નૂપુર!

જાળે નૂપુર!

કોયલડી! કુંજે ઝૂલ રે ઝૂલ!

ઝૂલ રે ઝૂલ, કોયલડી! કુંજે ઝૂલ રે ઝૂલ!

ગીતો મૃદુ ગુંજતી ને કુંજે કુંજે ફૂજતી
વિશ્વે રેલન્ટી રસચેતનાના સૂર!

ક્યાં રે સુહર?

ક્યાં રે સુહર?

કોયલડી! કુંજે ઝૂલ રે ઝૂલ!

ઝૂલ રે ઝૂલ, કોયલડી! કુંજે ઝૂલ રે ઝૂલ!

સૂની મહૂલી

• સારંગ •

સૂની મહૂલી સૂનાં બારણાં રે રાજ !

સૂના મુજ ઉરના ઓથાર :

મનમંદિરે રે રાજ !

સૂના અલિલાષ કૈં જાગતા રે રાજ !

સૂની સરિતા સૂની નાવડી રે રાજ !

સૂના સરન્ત નદીનીર :

સિંધુસલિલે રે રાજ !

સૂના તરંગ નિરાશ ડૂળતા રે રાજ !

ઉન્હા ઉન્હા વહે છે વાયરા રે રાજ !

ઉરે ભડે ઉન્હા નિશ્વાસ :

ઉરકુંજમાં રે રાજ !

સૂની યની છે કૂલવાટિકા રે રાજ !

કાળી કાળી ત્યાં દીઠી વાદળી રે રાજ !

આબ્યા આપાઢી મેઘરાજ :

આશ પૂરવાને રાજ !

મહારા રસરાજ ક્યારે આવશે રે રાજ ?

પાંદડી

• ભીમપલાસ •

હરિયાળી હરિયાળી હેરી ઘેરી પક્ષપાંદડી
પ્રગટી હો પ્રેમસરવરીએ . . .

રવિરશ્મિ ઉગમણે ઊગતાં
પોયણે પ્રકુલિત પ્રકાશતાં
હેરી ઘેરી પક્ષપાંદડી . . .

દેવકિરણે આંજે કો આંખડી ?
વિકસે હૈયું, વિકસે પ્રેમપાંદડી ?
હેરી ઘેરી પક્ષપાંદડી . . .

આંમુડે હો અર્પું ઉરઅંજલિ
દેવ રીઝી, રીઝવશો હુંસલી ?
હેરી ઘેરી પક્ષપાંદડી . . .

હરિયાળી હરિયાળી, હેરી ઘેરી પક્ષપાંદડી
પ્રગટી હો પ્રેમસરવરીએ . . .

મેહુલા

• સારંગ •

મેહુલા રે ! આલ ઘેરાં ગળવજે.

ઘેરાં ગળવજે,

ચંડ સૂર વિશ્વે વેરજે;

મેહુલા રે ! આલ ઘેરાં ગળવજે.

નીલ નલે મલક મલક વિદ્યુલ્લતા ઝૂલતી,

મેઘની હો મધુરમધુર વાતડી વધાવતી,

દિલડાંમાં નવલનવલ આશાખિંદુ અર્પતી.

વીજસંગે ડોલતો

હો આલઝોલે ઝૂલજે !

મીઠડાં અમૃતનાં

દિવ્ય દાન દધ જજે !

મેહુલા રે ! આલ ઘેરાં ગળવજે.

મહિયારી

• હર્ગા •

ગોરસ ઢળતાં ગોકુળવાટે,
હો મહિયારી?

ધમ્મર ધમ્મર મહીડાં ધૂમરે,
નિર્મળ નીતરાં માખણ નીતરે,
વેણુ સૂણી ગોપી ગોરસ વિસરે
ગોકુળવાટે . . .

શ્યામ રીસાયો નેસડે ના'વે,
વજ્રમાં જાઉં ત્યારે છાનો આવે,
માખણ ચોરી ધૂમ મચાવે
ગોકુળવાટે . . .

હૃદ-હૃદિની ધારા ઢાળે,
લીંચું ગૂંચું માંડું આંગણુ ધોળે,
તો ચે સખિ! હરિ હૈયું હિલોળે
ગોકુળવાટે . . .

ક્રાંતિનૃત્ય

• ભૂપાલી •

હાંરે ક્રાંતિ જેલો પ્રકુલ જેલનારા!
નવીન ક્રાંતિ જેલો પ્રકુલ જેલનારા!

જાગતી વસંત વને પુષ્પે પ્રાણ પૂર્યા,
ઝીણીઝીણીવાયુદહેરેહોરીસ્પર્શસ્કૂર્યા... હાંરે૦

થનગંન થન ક્રૂરતા ઘેરૈયા ધૂમીએ,
ઉત્સવઉલ્લાસે ગુલાલ ઉડાડીએ... હાંરે૦

વેણુ ફર વાયે, મૃદંગ મંજુ જાગે,
નવલા સરોદ રેડી પંખીઓ નવાજે... હાંરે૦

રાસનીરસમૂર્તિઓ મસ્તજની આવો,
આનંદે વૃંદ જેલો, લાલ રંગ લાવો... હાંરે૦

વૃદ્ધ, યુવા, યુવતી જીવનમાં જૂમીએ
રસિયાં! વિરાટ સૂરે વિશ્વરાસ રેલીએ... હાંરે૦

નિર્મંત્રણ

દીપે હો દીપક દીવડી

ઝગમગ ઝળકે રસમાંડવડી

સખિ! રાસે રમવા આવજો.

ઝૂલે કમુંળલ ચુંદડી

ઝમઝમઝમ ઝમકે ઝાંઝરી

સખિ! રાસે રમવા આવજો.

નમતી નવપલ્લવવેલડી

મૃદુ લગ્નકે મમ તનુવેલડી

સખિ! રાસે રમવા આવજો.

સરખી સાહેલી બેલડી

થતથતથત નાચે ઢેલડી?

સખિ! રાસે રમવા આવજો.

રાસઘેલાં ત્રણત્રણ તાળી દઈ

ઝળહળ રસજ્યોતે જાગીએ

સખિ! રાસે રમવા આવજો.

ખહેની

• માઠ •

ખહેની બોલે રે, હો ખહેની બોલે,
મીઠા મીઠા બોલ મહારી ખહેની બોલે.

ખહેનીના બોલ લાગે બુલબુલના ટહુકા,
ગૃહકુંજે એનાં ગીતડાં ગુંજે;
મીઠા મીઠા બોલ મારી ખહેની બોલે.

ખહેનીના હાસે માંડે હૈયું બહુ હસે,
પુરણ આનંદે ઉર હોલે ચઢે;
મીઠા મીઠા બોલ મારી ખહેની બોલે.

ખહેની રહે ને આંખ આંસુડાં રે ગરે,
રોડલ સિંધુનાં ણિહુડાં ઝરે;
મીઠા મીઠા બોલ મારી ખહેની બોલે.

ખહેનીની પ્રતિમાનાં પૂજન રે પૂજતાં
આતમમંદિરીએ દિલડાં હોલે;
મીઠા મીઠા બોલ મારી ખહેની બોલે.

તનમનીઆં

હાં રે ગમે ઊઝ્યાં

પ્રભાતની પાંખે

સૂરજની સાંખે

ઊજળી રે આંખે

હો કુંજકુંજ તનમનીઆં.

હાં રે ખૂળ ખીલ્યાં

ગુલાળી ગુલાલે

રે ભૂમિને લાલે

કે ચોષના પ્રવાલે?

હો કુંજકુંજ તનમનીઆં.

અવનિકુંજ ઊતર્યા

આકાશના કે તારા

ધરતીપે ધૂમનારા

રાસે રમનારા

હો કુંજકુંજ તનમનીઆં.

માલણ કોઈ આવી

કે પ્રેરણાના પાને?

સુવાસ ઝીલવાને

કે ગીત ગૂંથવાને?

હો કુંજકુંજ તનમનીઆં.

મૃદુલ અંશુલિએ
 અમને એણે ઝીટ્યાં
 હથેલીમાં રે ઝૂટ્યાં
 કે ભાન સૌ ભૂટ્યાં!
 હો કુંજકુંજ તનમનીઆં.

હાં રે અમે જાગ્યાં
 રે રોષની આળે
 હૈયાની વરાળે
 કે કેસરી કરાળે
 હો કુંજકુંજ તનમનીઆં.

અજળ રંગે ઊડ્યાં
 કુસુમ કરમાયાં
 પીળાં પલટાયાં
 શુંપ્રાણુતેજઊડ્યાં?
 હો કુંજકુંજ તનમનીઆં.

ઉપા ને સંધ્યા

•સારંગ•

ઉપા ને સંધ્યા બે બહેનડી રનેહાળ!

ઉપા જિગે ને તારલા શરમાય
સંધ્યા ગુલાલે તારિકા સુહાય
આલને આંગણે રે બહેન!
ઉપા ચોવારતી ચોવારણાંની ધાર!

એકના ઉભસે જગ બગતું
બીજીની છાંયે શાંતિ સેવતું
પશ્ચિમ ગોખમાં રે બહેન!
સંધ્યા દીપાવે આલ દીવડાની માળ!

ઉપાના રંગમાં યૌવન ઠમકાર
સંધ્યાના ગીતે ગંભીર ઝમકાર
બેઉની બેલડી રે બહેન!
નિર્મળ પીયૂષ પાન પૂરતી પ્રેમાળ!

આલની અટારીએ ઝૂલતી રસાળ!
ઉપા ને સંધ્યા બે બહેનડી રનેહાળ!

વેણીગૂંથન

• બાગેશ્રી-ખડાર •

વેણી ગૂંથોને વસંતદેવ!

પ્રકૃતિ વેરે પુષ્પ જોળલે.

પમરે કળીએ પરાગ દેવ!

ફૂલડાં રમંત માતજોળલે.

સંધ્યા સખી અંખોડલે બીજવ્યંદિરા ગૂલે,

કુસુમદલ બ્યોમકુંજે ડાલે રે!

પ્રકૃતિ વેરે પુષ્પ જોળલે.

મોગરાની કળી વીણી, શુલાબે ગૂંથું વેણી,

સુતરની તાંત કાચી બાણી રે!

પ્રકૃતિ વેરે પુષ્પ જોળલે.

માળાના મણકાતૂટ્યા, બિડેરાંસ્વપ્નાંબિડ્યાં,

ફૂલડાંનાં હૈયાં સખિ! ફૂટ્યાં રે!

પ્રકૃતિ વેરે પુષ્પ જોળલે.

વેણીનાં ફૂલ લ્યોને દિલદેવ!

પરોવી ઘો મહારે અંખોડલે.

ચંદા

• દુર્ગા-કેદાર •

વનવન ભમતી આવી હો ચંદા
તેજ પ્રસારી...

અનિલ આવેગે જલ-ભિમિ ભડે
ચંદની નૃત્યે નયનાં ઠારે
પાંદડે પાંદડે પૂર્ણ પ્રકાશી
આવી હો ચંદા તેજ પ્રસારી...

ઉજ્જવળ પાલવ સરકે વ્યોમે
તારકટીલડી અંખી થૈ નમે
સુધાસરિતે સ્નાન કરંતી
આવી હો ચંદા તેજ પ્રસારી...

પ્રેમહિંડોળે પ્રણયી હીંચે
શીતળ કિરણે ઉભય ઉર રાચે
રસિક ઉરે પ્રકાશ જગાવી
આવી હો ચંદા તેજ પ્રસારી...

ફળ ફૂલ સંગે જેલે હો ચંદા
તેજ પ્રસારી...

વનવન ભમતી આવી હો ચંદા
તેજ પ્રસારી...

નવદીપ

•મિશ્ર પીલુ•

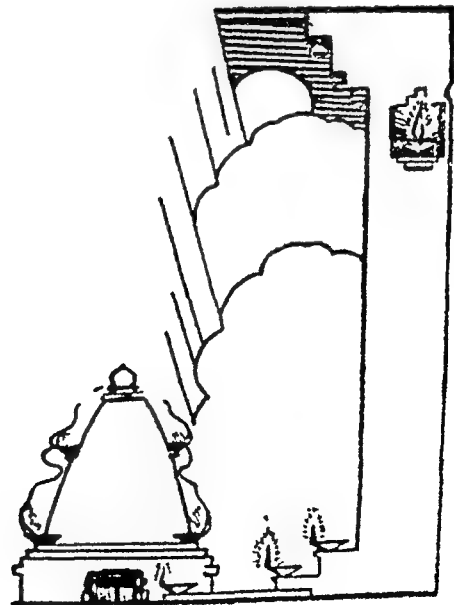
મંડપે મંડપે દીપે દીપમાળ,
નવરાત્રે નવદીપ રેલે તેજધાર...

દીવડે દીવડે જ્યોત ઝળકાર,
નવરાત્રે નવદીપ રેલે તેજધાર...

સૂરજ ને ચાંદલે પૂર્યા પ્રકાશ?
તારલાએ વેરી કું છાનીછાની આશ?
આંગણે આંગણે પ્રાણુપગથાર,
નવરાત્રે નવદીપ રેલે તેજધાર...

નયણાંની જ્યોતનાં ઝીલે કેાણુ નૂર?
રાસસરિતે સરે રસનાં પૂર!
બારણે બારણે ગીત ટહુકાર
નવરાત્રે નવદીપ રેલે તેજધાર...

મંડપે મંડપે દીપે દીપમાળ
નવરાત્રે નવદીપ રેલે તેજધાર...

નિશા

• શ્રિદાળની સારંગ •

શ્યામળ માડી અજી એકલી

નિશા ઊતરે પેલા હુંગરાની ધાર.

એને અંખોડલે ગુલાબ ફૂલ ખૂલતું,

ઝીણી વાયુ દહેરે ફૂલ એક શોભતું,

ગૂંથી શું તારિકા બ્યોમકલાપે ?

નિશા ઊતરે પેલા હુંગરાની ધાર.

એવે છૂપાતો કુંજે અંદ્રમા ત્યાં ઊગે,

નિશા પાલવ ધરી કુંજા ફિરણે અગે,

પાલવડો સરકે પ્રેમઘેલી રે !

નિશા ઊતરે પેલા હુંગરાની ધાર.

કાળી એક વાદળીનીઓથે ચાંદલો

લલિત થઈ નીચું ન્યાળતો શરમાળ.

દીપાવલિ

• દેશ •

આંગણું દીપાવતી દીપાવલિ આવી
આવી આવી આંગણું દીપાવતી દીપાવલિ આવી...

રંગરંગિત રંગોળી રંગી
લાતલાત સાથિયા સુહાવીએ;

ઉંગરે મોંઘાં આમંત્રણ પૂરી
આંગણિયે આશવારિ વેરીએ.

આવી આવી આંગણું દીપાવતી દીપાવલિ આવી...

મહેલ મિનારે દીવડા દીપે
ફરફર ઘુમ્મટો દીપી રહે;

તેજપતાકે તિમિર ઊડે
તારલિયા આકાશે ટમટમે.

આવી આવી આંગણું દીપાવતી દીપાવલિ આવી...

ફૂલવાલી

• શિદાળની સારંગ •

ભરી છાગમાંથી ફૂલ, ફૂલવાડીનાં રે ફૂલ,
ચાલી હું વેચવા ફૂલવાલી.

ચંપો ચમેલી બાઈ ને પારિજાત જૂઈ,
મોગરો ગુલાબ લ્યો! ફૂલવાલી.

ફૂલ વેણી ગુંથાય, સ્નેહી હૈયાં રીઝાય,
વેણીનાં ફૂલ લ્યો! ફૂલવાલી.

પુષ્પમાળ સુહાય, પ્રભુમંદિરે પૂજાય,
પૂજનનાં પુષ્પ લ્યો! ફૂલવાલી.

કોણ મૂલવે રે મૂલ?

રાજે કોને ઉરે ફૂલ?

રસિયાના રસ લ્યો! ફૂલવાલી.

શરત્પૂર્ણિમા

ઊંચે ઊંચે બોલો ચોંચે ચંદા
હાં આજ ભાલે ઊગી શરત્પૂર્ણિમા.

ફૂલે ફૂલે ને ડાળે ડાળે
હાં આજ ઊગી શરત્પૂર્ણિમા.

ઊગી ઊગી રસિયાના ઉરે
હાં આજ ઊગી શરત્પૂર્ણિમા.

બુગ બુગ બૂનાં અજવાળાં
હાં આજ ઊગી શરત્પૂર્ણિમા.

ઠારે ઠારે એ તમ કોઈ હૈયાં
હાં આજ ઊગી શરત્પૂર્ણિમા.

ઊંચે ઊંચે બોલો ચોંચે ચંદા
હાં આજ ઊગી શરત્પૂર્ણિમા.

મુક્તિનાં ગાન

• બિહાર •

ભારતીને આંગણે મુક્તિનાં ગાન;
મુક્તિનાં ગાન ગાશું સૌએ ગુલતાન,
ભારતીને આંગણે મુક્તિનાં ગાન.

જનતાનાં નયને મૂંગા અશ્રુના સાગરે
દહોવા દઈશું અમે મુક્તિપ્રેમપાન;
ભારતીને આંગણે મુક્તિનાં ગાન.

ભારતીનિકુંજ ફરી મહેરી મહાલી ફાલવા
આલો દઈએ સેવા-સ્વાર્પણનાં દાન;
ભારતીને આંગણે મુક્તિનાં ગાન.

રાસવલ્લરી

• સારંગ •

ગુર્જરીની કુંજે મ્હોરી રાસવલ્લરી;
કૂલડે ફેરમ ફેરે રે,
રાસ એવા ઝીલો ઝીલોને.

ઉર સરિતાની રપૂર ઉછળ્યાં;
ઊડેઊડેઝીણાતરંગ રે,
રાસ એવા ઝીલો ઝીલોને.

નાણી અનાણી હૈં વીણાના વાદને
સ્ફૂર્યા અધૂરા સૂર રે,
રાસ એવા ઝીલો ઝીલોને.

ઘસૂરા સૂરને સૂરમાં મિલાવી
ગુંજવો મધુરાંગીત રે,
રાસ એવા ઝીલો ઝીલોને.

ગુર્જરી વિશાળ મ્હોરી વેલડી નાની
ઊગે તો રાગ્યશે ઉર રે,
રાસ એવા ઝીલો ઝીલોને.

મુક્તિનાં ગાન

• બિહાગ •

ભારતીને આંગણે મુક્તિનાં ગાન;
મુક્તિનાં ગાન ગાશું સૌએ ગુલતાન,
ભારતીને આંગણે મુક્તિનાં ગાન.

જનતાનાં નયને મૂંગા અશ્રુના સાગરે
લહેવા દઇશું અમે મુક્તિપ્રેમપાન;
ભારતીને આંગણે મુક્તિનાં ગાન.

ભારતીનિકુંજ ફરી મહેરી મહાલી ફાલવા
ચાલો દઇએ સેવા-સ્વાર્પણનાં દાન;
ભારતીને આંગણે મુક્તિનાં ગાન.

મીઠેરાં દૂધડાં લ્યો! મટુકી નમેલી.
ઉજ્જવળ અમૃત લ્યો! ચાંદની અમેલી.

પુણ્યપ્રભાતે દોહ્યાં,
ત્રિભુવન મન મોહ્યાં,
એવાં અણુમોલાં દૂધ વેચું ગોવાલણ.
મીઠેરાં દૂધડાં લ્યો! મટુકી નમેલી.

ગાયઘંટડીઓ ઘમકે,
દૂધધારે ત્રાંખડી અમકે,
લેશો પુરવાસી પ્રેમ દેતી ગોવાલણ?
મીઠેરાં દૂધડાં લ્યો! મટુકી નમેલી.

શ્વેત ઝરે દૂધઝરણાં,
ઉરે શુદ્ધ સ્નેહીશમણાં!
સ્નેહી! સાચવશો સ્મૃતિ દેતી ગોવાલણ?
મીઠેરાં દૂધડાં લ્યો! મટુકી નમેલી.

રાતરાણી

• સારંગ •

રાતરાણીનાં ફૂલ ઝૂકે ને મહેકે.

મધમધ સુરભિ મહેકાય:

હાં ફૂલ ઝૂકે ને મહેકે.

આભલેથી ઢાળ્યાં નીર ચંદ્રિકા માલણે

ખીણે ને ઝોલે ઝૂલાય:

હાં ફૂલ ઝૂકે ને મહેકે.

કેયલ રાણી સમી છૂપે ફૂલરાણી

મદભર નયણાં ઘેરાય:

હાં ફૂલ ઝૂકે ને મહેકે.

રજનીની સાહેલી એ રાતભરી લાડતી

પ્રભાતે પોપચાં ખીડાય:

હાં ફૂલ ઝૂકે ને મહેકે.

દેવદેવી છાંટે કેં સુરભિનાં છાંટણાં

અનુપમ દહાણુ લૂંટાય:

હાં ફૂલ ઝૂકે ને મહેકે.

રાસ

• ધ્રિંદાળની સારંગ •

રૂપલા રે રજનીમાં રાસે રમો.
રાસે રમો સૌ ઘમ્મર ધૂમો,
રૂપલા રે રજનીમાં રાસે રમો.

ળંસી બોલે ને ચંદ્રિકા જૂલે,
જૂલે કે હંસલા મયૂર:

હાં રે સૌ રાસે રમો.
રૂપલા રે રજનીમાં રાસે રમો.

પ્રકૃતિ ડોલે ને માનવી ડોલે
ડોલે બ્રહ્માંડના સૂર!

હાં રે સૌ રાસે રમો.
રૂપલા રે રજનીમાં રાસે રમો.

માલાણી

• મિત્ર માટે •

કુંજન વનમાં ચાલી હું માલાણી
ખાલી ફૂલછાળ હો ફૂલે ભરે.
તગતગતાં તગર ને પારિજાત પાંદડી
ગુલાબી ગોટા લઈ ગૃહે ફરે.

ઊંચે ઊંચેરી આંખલિયા ડાળે
મીઠેરી મંજરી ઝૂમે ઝૂમે;
ઝૂલન્ટી કોકિલા ને ઝૂલન્ટા મોરલા
હું ચે આંખાડાળે હીંચ્યા ફરે.

હીંચન્ટા હીંચડે ગૂંથું હું માળા
ઊડે ઊડે કહાન વેણુ વાગી;
છાળડી પડી ને સૌ વેરાયાં ફૂલડાં
અંતરમાં અવનવી ઊર્મિ ઊગી.

કોણે અંગુલિએ ખીડ્યાં નયનદ્વાર?
શાને ધનશ્યામ આજ ઘેલાયતા?
કંઠે પહેરાવું પ્રેમે અધુરી મમપુષ્પમાળ
દિલડાના દેવ દિલે ફૂલશે ના.

દેવદાસી

• દેશ •

ઘંટડીઓ મંદમંદ રણુકે મંદિરે
હો રણુકે મંદિરે...
નૃત્ય નર્તતાં નૂપુરનાદ વિસ્તરે
હો નાદ વિસ્તરે...

ફૂલવેણી, ફૂલમાળ
ફૂલકુંડળો રસાળ
ફૂલકંકણો સજેલ દેવદાસી રે
હું દેવદાસી રે...

પ્રેમે જગલું દીપજ્યોત
ઉર ઉર વ્યાપી જ્યોત
ધૂપની સુવાસ ધરે વિશ્વમંદિરે
હો વિશ્વમંદિરે...

વાજે વીણા ને મૃદંગ
નૃત્યથી રચું ત્રિભંગ
અંગ અંગ નૃત્યઘેન નેન ધૂમરે
હો નેન ધૂમરે...

પનિહારી

• મીયાં મલહાર •

હું રે પનિહારી પનઘટ પાણીડાં જઉં.
ફરકે મુજ ઓઢણી ને પલકાતી પાંપણી
ઝમકન્તાં ઝાંઝરના ઝમકે ઝમું;
હું રે પનિહારી પનઘટ પાણીડાં જઉં.
ઉજમાળી ઉષા ધરે, સૂરજઘડુલો શિરે,
લાલ ગુલાલ રંગ રેડતી રમું;
હું રે પનિહારી પનઘટ પાણીડાં જઉં.
આકાશગંગાજળ ભરવાને કોડભરી
ન્હાના બેડલે નદીને સમાવી નમું;
હું રે પનિહારી પનઘટ પાણીડાં જઉં.
પાઉં પીવરાવું હું પથિકને પ્રેમનીર,
જગકુંજે મધુરા ટહુકે ગમું;
હું રે પનિહારી પનઘટ પાણીડાં જઉં.

મુરલી

. ભૈરવી .

કાન્હે બલ્લવી મુરલી મધુરી મનમ્હોલે;
હોલે મયૂર વિહંગો રસિયાં જન હોલે.

બુમનાના જળધાટે ધીરી
બલ્લી હું પનિહારી
... જગવી રસબોલે;
કાન્હે બલ્લવી મુરલી મધુર મનમ્હોલે.

રૂમઝૂમ રૂમઝૂમ નૂપુર રણકે
બલ્લી હું મહિયારી
... જૂલતી ગીતજોલે;
કાન્હે બલ્લવી મુરલી મધુરી મનમ્હોલે.

ગગરી છોડી, મટુકી છોડી
આવો સૌ વ્રજનારી
... વેણુ ઉર જોલે;
કાન્હે બલ્લવી મુરલી મધુરી મનમ્હોલે.

વસંતોત્સવ

કેદાર.

પ્રકુલ ખીલ્યાં પુષ્પો ખીળાં, મધમધ સુરભિના રસ રેડ્યા
ફૂલઝાડે વનફૂલડાં વેર્યાં
લાલ ગુલાબે કુંકુમ ખેર્યાં
મોરલિયાએ પૂજન પ્રેર્યાં
કેયલ રાણી, શ્યામલ શાણી, રણઝણતી ગીત ઘંટડી સૂણી.

ઢલડી પાચે નૂપુર નાચે
સરિતા ઊર્મિ તાલે રાચે
વિવિધ વિહંગ ડાળે હીંચે
વસંતદેવી, વેણી સુહાવી, ફરફરતી ચુંદડી ફરકાવી.

ઝીણી ઝીણી વેણુ વાચે
રસભીનાં કે' રાસ રચાચે
મદધેલાં જનચીરભીંજાયે
ઉત્સવરંગે, અંગેઅંગે છલકાતી રસછોળ અલંગે.

વીરપૂજન

• મિત્ર કાફી •

હું વીરને પૂજનારી
વેઝે ફૂલો વીરવાટે,
હું વીરને પૂજનારી...

કુંકુમનો કંઠે ગાંઢલો લાલે,
અક્ષત રંગી રંગ ગુલાલે,
માળા ધંધે ઉરપાટે;
હું વીરને પૂજનારી...

ઝોવારણાં ઝોવાં હું પ્રેમે,
શુભ શકુને સિધાવો ક્ષેમે,
શૂરા ઘૂમો રણઘાટે;
હું વીરને પૂજનારી...

કેસરી સાફે શિરપે સોહાવું,
હયો શમશેર હું કમરે ઝૂલાવું,
વીરા ઝૂમો માત માટે;
હું વીરને પૂજનારી...

સ્વાગત

• ૧૫૧ •

લીલાં તોરણિયે લહેરે આંગણુલું
તોરણિયે તગતગતી ઝૂલ
રંગરંગ ફૂલડાંની ઝૂલ
આવો સખિ! અતિથિને ફૂલડે વધાવીએ . . .

માલણુ: ઉરક્યારે વીણેલ
સ્નેહતારે વણેલ
નીલ નયને ગૂંથેલ
આવો સખિ! અતિથિને ફૂલડે વધાવીએ . . .

પૂજારણુ: દીપથાળે દીપન્ત
પદ્મપત્રે હસન્ત
પુષ્પકલિકા લસન્ત
આવો સખિ! અતિથિને ફૂલડે વધાવીએ . . .

દેવદાસી: મંદ રણુકે નૂપુર
અંગ ઊડતું સુહર
ઉરે ઉત્સવનાં પૂર
આવો સખિ! અતિથિને ફૂલડે વધાવીએ . . .

વર્ષા ને વાદળી

• ભીમપદ્માસ •

લીલમલીલાં, લીલમલીલાં તરુવર લચકાય,
લીલુડી ચુંદડીએ વર્ષા સોહાય.

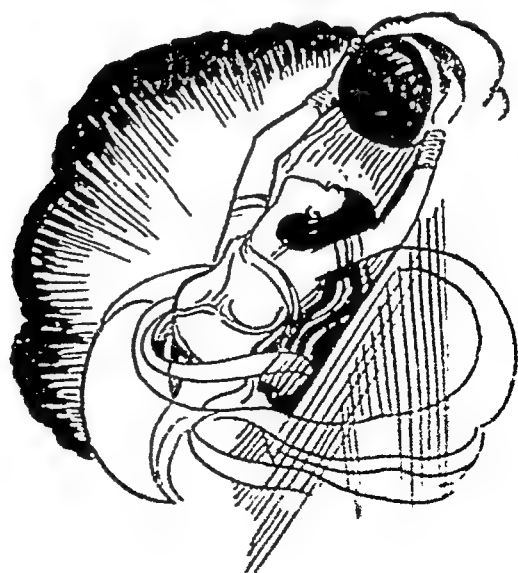
ટપટપ ટપકન્તાં વર્ષાનાં ણિદુડાં
પોયણાંની પાંદડીએ પડતાં ઢોળાય.

નીલમરંગી નલચોકે વાદળી
રાસે રમતાં મૃદુ અંગ મચકાય.

તાલનૃત્યે વર્ષા ઘડુલી છલકાવતી
સજનના નીરે નવાજી મલકાય.

ઝીલે પપૈયા, ગીતના ગવૈયા,
ઝીલતાં વાદલડીની ચુંદડી ભીંજાય.

વર્ષા ને વાદળી મેઘજીને વિનવે
પુલકિતથાતાં સૃષ્ટિ સલિલે સિંચાય.

વનબાળા

• જયજયવંતી •

પુષ્પો પ્રકુલ્લ અહીં ઊડું વનબાળા,
વીજ અબુકે કંઠે રણુકે મોતીમાળા.

કંકણ રણુકે
અંઝરઅણુકે
ફૂલનમણુકે ગૂંથું ફૂલમાળા,
પુષ્પો પ્રકુલ્લ અહીં ઊડું વનબાળા.

નલિની સલિલે
અંકુરો વેલે
ભિમ્બો ઝીલે વસંતરસધારા,
પુષ્પો પ્રકુલ્લ અહીં ઊડું વનબાળા.

સંધ્યાસરિતે
પુષ્પોની પ્રીતે
સલુણી ચિત્તે સ્ફુરે સ્નેહ ન્યારા,
પુષ્પો પ્રકુલ્લ અહીં ઊડું વનબાળા.

કુસુમ ચૂંટતી
કુંજમાંફૂજતી
ફરફર ફરતી ધૂમતી વનબાળા,
પુષ્પો પ્રકુલ્લ અહીં ઊડું વનબાળા.

કૃલડાં નાચે
મધુપ રાચે
મધુ શું યાચે? મદ્યેલાં રસાળાં,
પુખ્તો પ્રકુલ્લ અહીં ઊડું વનળાળા.

હું છું વાસંતી
વિશ્વે ઝુમંતી
પ્રાણ પૂરંતી ઊડંતી વનળાળા,
પુખ્તો પ્રકુલ્લ અહીં ઊડું વનળાળા.

દીઠી વસંત

•મિશ્ર કાવ્યી•

હો દીઠી વસંત વનમાં;
હરિણી શી ચંચળ આલે
હો દીઠી વસંત વનમાં.

અભિનવિત ફૂલગોઢણીઓઢી
પ્રેમે કમળદલપુંજે પોઢી
જાગતી ઝાંઝર આલે
હો દીઠી વસંત વનમાં.

કુંજકુંજ વસનારી વનરાણી
મલયલહરે લહરું મસ્તાની
ભમતી અવનીભાલે
હો દીઠી વસંત વનમાં.

અમકું ચારુ ઉવાની પાંજે
અમકું સૂરજસોમની આંજે
અમકુંગુલાળીગુલાલે
હો દીઠી વસંત વનમાં.

ઊડતી લીલમલીલાં પાને
ગુંજતી પંખીકલરવ ગાને
નર્તતી નર્તનતાલે
હો દીઠી વસંત વનમાં.

ચંદ્રને

• પીલુ •

ચંદ્ર ! તને પૂછું હું છાની છાની વાત;

ખૂબ ખૂંદે આકાશે

રમતો રજનીના રાસે

તને પૂછું હું છાની છાની વાત.

શ્વેત વાદલડી ઘડી ઘડી રીસાતી !

શ્યામ વાદળીની અલકલટ છવાતી ?

ચંદ્રિકા વ્યોમવિહારે જાતી ?

તને પૂછું હું છાની છાની વાત.

અમૃત પાઈ પીને અમૃતમાં રૂબવાં ?

ચાંદની ઝોલે ઝલાવી હૈયે શાં ઝૂલવાં ?

ભરની ભરિમોને ભડવાં ?

તને પૂછું હું છાની છાની વાત.

ચંદ્ર ! તને પૂછું હું છાની છાની વાત.

વનવસંતની વાડીએ

• દેશ •

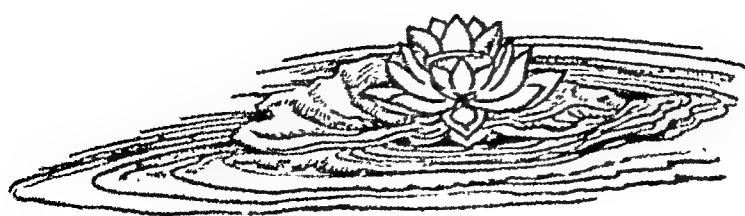
ફૂલડાં ઝૂલે હો વનવસંતની વાડીએ;
વીણવાને જાતાં'તાં દૂર

રૂમઝુમ મલકાતાં નૂપુર
ફૂલડાં ઝૂલે હો વનવસંતની વાડીએ.

નવરંગી ચુંદડી ને નવરંગી ફૂલડાં
નવરંગી પતંગિયાંસંગ ડોલીએ ફૂલડાં
ફૂલડાં ઝૂલે હો વનવસંતની વાડીએ.

મંબુ મંબુ ટહુકે કે' યૌવનવનકોકિલા
આશા, ઉલ્લાસ, રંગ રેડે જગકોકિલા
ફૂલડાં ઝૂલે હો વનવસંતની વાડીએ.

હીંચતી પ્રકૃત્તસરે ન્હાનીશી પાંદડી !
ફૂલડાંઝીલું? શેં મહારીઝીણેરીછાગડી!
ફૂલડાં ઝૂલે હો વનવસંતની વાડીએ.

કાન્તિરાસ

• વાગ્દેશ્વરી •

નવગુજરાતણુ રાસ રચાવો:

કાન્તિ જગાવો

રસ ઊભરાવો

નવપગલીઓ પ્રેમે પૂરાવો,

નવગુજરાતણુ રાસ રચાવો.

શુષ્ક રસિકતા ! નીરસ ભાવો !

કૃત્રિમ શણગારો ! એ રસલ્હાવો ?

નવરંગ સાડી સજાવો,

નવગુજરાતણુ રાસ રચાવો.

લોલવિલોલ કલ્પોલની પૂતિ

નમણી, સુકોમળ, સુંદર ભૂતિ

ભૂર્તસ્વરૂપે રચાવો,

નવગુજરાતણુ રાસ રચાવો.

નર્તન વાદન ગાયન સંગે

કુંકુમ કંકણ કુંડળ અંગે

સજીવ કલા સુહાવો,

નવગુજરાતણુ રાસ રચાવો.

નાવિકનું ગીત

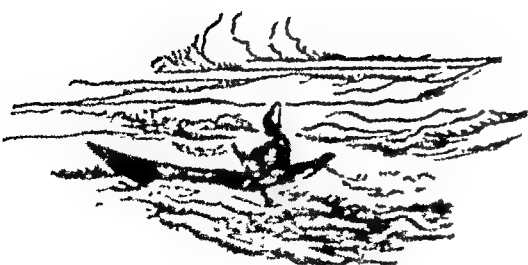
• મિશ્ર કાલિંગરો •

ધીરી ડાલે મુજ નાવ,
ધીરી ધીરી ધીરી ધીરી
ધીરી ડાલે મુજ નાવ.

સાગરના હો શાંત સલિલે ચંદા રેલે ચમકાર,
સિંધુશશીની ખેલડી ઝીલે ઉરતણા ઝમકાર;
હાં ધીરી ડાલે મુજ નાવ.

આશાજલધિજળે લમતી વમળે ઝોલાં ખાય,
નાવિક નમણેા ઊડી કે આશે દૂર દીપ પ્રતિ જાય;
હાં ધીરી ડાલે મુજ નાવ.

હારે કોઈએ ભાળ્યા જગમાં
આશાકેરા ચોવાર?
પંથભૂલ્યાને પંથ બતાવી
નાવ ઉતારે પાર...
ધીરી ડાલે મુજ નાવ.

આદર્શ ગુજરાતણ

• વાઘેશ્વરી •

દીવડે દીવડે જ્યોતિ પૂરતી;

પ્રેમ નિર્ઝરિણી

ર સ ત રંગિણી

ગુર્જરીવને ફૂળે કલ્પોલિની;

દીવડે દીવડે જ્યોતિ પૂરતી.

પગલી પાડે નવપગથારે

કૌમારકુંજે કલા પ્રચારે

સત્યજીવન સ્વીકારે

દીવડે દીવડે જ્યોતિ પૂરતી.

ગરવી ગુણિયલ ગૃહમંદિરે

સ્નેહસુરભિ વેરે સંસારે

રમતી આત્મઓવારે

દીવડે દીવડે જ્યોતિ પૂરતી.

જ્યોતિ પ્રકાશે આશ વિકાસે

ભૂતતણાં તિમિર દૂર ભાસે

ભમતી ભાવિ ઉન્નસે

દીવડે દીવડે જ્યોતિ પૂરતી.

ઉષાકુમારી

• પીઠ •

નવલખ કિરણકુંજે હું આવું
આવું ઉષાકુમારી.
નવરંગ નવલી સાડી સન્નવું
આવું ઉષાકુમારી.

તારકકૂલડાં છાળમાં વીણવા
અંબરગોખે દીવડા પૂરવા
કિરણે કિરણે ઢલા સુહાવું
આવું ઉષાકુમારી.

રંગબેરંગી રંગોળી રંગે
પ્રાચીના ચોક હું ચીતરું ઉમંગે
સૂરજદીવડાની જયોત જગાવું
આવું ઉષાકુમારી.

સોનલ અંગુલિએ પંકજ ખીલે
પંખી પ્રભાતે ગીતડાં ઝીલે
અરુણજયોતે જયોત મિલાવું
આવું ઉષાકુમારી.

ફૂલડાંનાં આમંત્રણ

રંગરંગી પચરંગી

ફૂલ ફૂલ્યાં રે

વાડીમાં ફૂલ ફૂલ્યાં રે...

હો કેસુડો ત્યાં બોલાવે

નાઈજૂઈ હસ્ત મિલાવે

ગોરું શુદ્ધાળ હસાવે

ફૂલ ફૂલ્યાં રે...

ચંપો ચમેલી હોંચે

મીઠી મધુરપ સિંચે

ઘેને મહારી આંખડી મીંચે રે

ફૂલ ફૂલ્યાં રે...

ઝાલરિયો ઝાલી ઝાલી

મોગરો મહારી મહાલી

સૂતેલાં હૈયાં બોલી રે

હો મને ત્યાં બોલાવે રે...

રંગરંગી પચરંગી

ફૂલ ફૂલ્યાં રે

વાડીમાં ફૂલ ફૂલ્યાં રે...

હંસલા ઊડજે—

• સોરઠ •

હંસલા! ઊડજે ખહેનીના દેશમાં.

ખહેનીના દૂર દેશ

મહારે વસવાં વિદેશ

હંસલા! ઊડજે ખહેનીના દેશમાં.

કે'જે સંદેશ એક

ભૂલશે ના સ્નેહટેક

હંસલા! ઊડજે ખહેનીના દેશમાં.

ફૂલડાંના દાન' દઈ

પ્રેમપરિમલ લઈ

હંસલા! ઊડજે ખહેનીના દેશમાં.

ચંચુમાં કાવ્ય ગ્રહી

સ્મૃતિનાં ચિહ્ન લહી

હંસલા! ઊડજે ખહેનીના દેશમાં.

શૈશવની યાદ રૂપ

ગુલ પેખજે અનુપ

હંસલા! ઊડજે ખહેનીના દેશમાં.

લહરી

• માઠ •

હાંરે લહરી રે! મંદમંદ વાજે મીઠેરા પ્રભાતમાં.

પ્રકૃતિના ઉદ્યાને ગુલકલિકા ખીલે

એના રવે પિયુષ નીંદર ના ઝીલે

જરા કે'જે કલિકાને ધીરે ખીલે!

હાંરે લહરી રે! મંદમંદ વાજે મીઠેરા પ્રભાતમાં.

રહામે સરવરતીરે નાની નાવડી ડાલે

તરંગનાદે પિયુષ ઘેરાં નયણાં ખોલે

જરા કે'જે તરંગમાળ ધીરે ડાલે!

હાંરે લહરી રે! મંદમંદ વાજે મીઠેરા પ્રભાતમાં.

ખીખાં ખીપળખાનના ઝૂમખાં ઝૂલે

જેના સાદે સલૂણાનાં સ્વપ્નાં ફૂલે

જરા કે'જે પાંદડિયાંને ધીરે ઝૂલે!

હાંરે લહરી રે! મંદમંદ વાજે મીઠેરા પ્રભાતમાં.

અભિનયદર્શન

આ અભિનયદર્શન નાટ્યશાસ્ત્ર કે નૃત્યકળાના ગ્રંથોના આધારે થોડું નથી. એમાં તો માત્ર હૃદયના ઊર્મિપ્રેરક અને નૃત્યપ્રેરક ઉમળકાને દોરવાનો આખો પ્રયાસ છે. જીવનના સામાન્ય વ્યવહારમાં પણ નૃત્ય જણાશે. મા પોતાના બાળકને ઘોડિયામાં કિલકિલાટ કરતું નિહાળે છે ત્યારે કુદરતી રીતે જ એના વાત્સલ્યભર્યા અંતરમાં સ્નેહના કુવારા સ્ફુરે છે, અને એ બાળકને પોતાના અંતર ઉપર સમાવી બંને હસ્તે ઝૂલાવે છે. આ પણ એક આનંદનૃત્ય જ છે ને !

કેટલેક સ્થળે નૃત્યગીતોને જે બેહૂદો આપ મળે છે એ અટકે એ આશયથી જ આ પ્રયત્ન કર્યો છે. આ માર્ગદર્શન જનતાને બંધનકર્તા નથી.

મનુ દેસાઈ

ઉપાને આંગણે (પ્રસાતનું દશ્ય): વાદ્ય: રંગબ્રૂગિના પાછળના ભાગમાં પક્ષીઓનો અવાજ—શંખધંટડીઓનો અવાજ વગેરે પ્રસાતનું તાદશ્ય વાતાવરણ રજૂ કરશે. ઉપાનાં જેવાં વિવિધરંગ તેવાં જ એનાં નવરંગી વસ્ત્રો. ફૂલછાયામાંથી વિવિધ રંગોનાં ફૂલડાં વેરતી ઉપા પધારે છે. રંગ-બેરંગી રંગોળા રંગે છે. ઉપાની નિર્દોષ પ્રતિમાનાં આંખાં દર્શન ધાય છે. ‘તવ જ્યોતિક્ષણે વિજ્ઞાય કાં?’—જ્યોતમાં જ્યોત મળી જાય છે એ ભાવ દર્શાવવા, અંતે ‘સ્વપ્ન કે સત્ય?’ એ વિભાસણમાં પડતી ઉપા ધીમે પગલે સરકી જાય છે.

પૂજ્ઞરિણી: દેયામાં અનેરી આશાનાં સ્વપ્નાં સેવતી પૂજ્ઞરિણી ગંભીર મુખમુદ્રા ધરી પ્રવેશે છે. આ ગીતમાં દેવદેવીઓ પ્રત્યે આર્પણાગાની એકનિષ્ઠા અને વિશ્વાસ છે. દેવી સમક્ષ હૃદયના અત્યંત ઉંડાણમાં ઘૂમી રહેતાં મંથનોનાં રહેાટ ધાય છે. અભિલાષા અને એને અંગે ઉદ્બવનો

હર્ષ યતાવયો. ‘રણુક નેપૂરમાળા . . .’ પગના ત્રણ ત્રણ તાલ લેવા. છેવટે દેવીને પાય પડતાં વીનવણીના અલિનય.

ફૂલવીણુન: ફૂલ વીણુવાને માટે યાળાઓ આમંત્રણ કરે છે. સિંચન સીંચતાં યંતે હસ્તવિસ્તારથી ફૂલવેલી ખીલી હોય એ ભાવ જણાવવા. એક યાળા પ્રશ્ન કરે છે, ‘કંડો કેમ ગમતાં ન તમને બકુલ?’ બ્યારે ખીણ યાળાઓ એ પ્રશ્નની દરકાર કર્યા વગર ફૂલ વીણુવામાં મશગૂલ બની જઈ મસ્ત બને છે. ‘પુષ્પપરિમલ મહેકતી’—ફૂલની સુરલિથી નેનમાં ઘેન દર્શાવવું; ‘ફૂલડાં હુલાવતી’—ફૂલડોલનના અલિનય.

ભોરલા: વસ્ત્રપરિધાન: શિર ઉપર મુગટ (ભોરખીંછ સાથે) ભુરા રંગનું ખીનાંબર, ભુરા રંગનું પહેરણ. કણ્ઠકુંડળ અને પદ્મપુર. પહેરણના પાછલા ભાગમાં ખીળા રંગનું વસ્ત્ર અને એ ઉપર ભોરતી પીઠના જેવી આકૃતિઓ. મથૂર નૃત્ય શરૂ કરવું. ‘ટહુકે મધુ’—જમણો હસ્ત જમણા કણ પાસે રાખી ડાબા હસ્તે હસ્તધૂનન. ‘વર્ષાની હેલીએ હોંસે રમે?’—અંતે હસ્ત આકાશભણી દર્શાવવા જોએ લઈ જવા પછી ધીમે ધીમે ઉતારતાં વર્ષાનાં ફેરાં પડતાં હોય અને ભીંજવાથી જે આનંદ થાય એ દર્શાવવું. આલ-લાંતી રમત, ઉલ્લાસ, ભોરલાનો સાદ, નૂપુરના ઝણકાર—ગતિ વધારવી અને ઢેલડીની સાથે નૃત્ય કરવું. ‘ભીંજવતી વરસે’ એ ભાવ જણાવવા ઉપવસ્ત્રને નીચોવવું. ‘ખેડૂતઉરહસે’ (ઉલ્લાસ)—ગતિ વધારી નૃત્ય પૂરું કરવું. આ નૃત્યગીતમાં મુખના અલિનય પર ખાસ ધ્યાન રાખવું.

માલણુ: ફૂલ વીણુવાને ઘેલી અનેલી માલણુ કોયલના ગાને ભૂલી પડે છે. ઉપવનમાં પ્રકુલિત પુષ્પો નિહાળે છે. વસંતઋતુનાં આગમન સર્વત્ર લહેરી રહ્યાં છે. ડોલરિયા ડોલે છે. ચંપો ખૂલે છે. ચમેલી રસ ઝીલે છે, (ડોલન, ખૂલન અને રસઝીલન અલિનયથી યતાવવું) અને ફૂલડાંનાં શુવનમાં ફૂલસમી સુકુમાર માલણી પણ ઓતપ્રોત થઈ જાય છે. ક્યાં ક્યાં ફૂલ વીણુવાં?—(મુંઝવણના ભાવ): ઘડીમાં કમળભણી દોરે છે, ઘડીમાં જાઈ જાઈ વીણે છે, ઘડીમાં એને ઘેરાં શુભાષ ચૂંટવાની ઊર્મિ થઈ આવે છે. ફૂલઘેલી કુમારિકાના ઉરમાં થનગનાટ સમાતો નથી. વસંતના રંગ-રાગમાં રસળસ બની પતંગિયાના જેમ અહીં તહીં ફૂલડે ફૂલડે ઘૂમે છે.

ફૂલવેણી, ફૂલમાળા, ફૂલકુંડળો, ફૂલકંકણો અને ફૂલના ગાળુબંધ, પદ્મપુર અને ફૂલછાખ. શ્વેતવસ્ત્રો રમ્ય જણાશે.

મહિયારી: ‘ધમ્મર ધમ્મર ધૂમરે’—અંને હસ્તથી ખતાવવું. ખેસી જઈ નીતરાં માખણ લેવાના અભિનય દર્શાવવા. પરંતુ એવામાં કૃષ્ણની ઓંસી ગાળે છે; એ સાંભળતાં મુખ ઉપર આશ્ચર્યના ભાવ જણાવવા. શ્યામ રીસાયો છે. ગોપી નેસડે આવવાને વીનવે છે છતાં ઘનશ્યામ એકનો એ થતો નથી. ગોપિકા નિરાશ થઈ નેસડે પાછી ફરે છે. ભીંત ઉપર શિર ટેકવી મુરલીધરની વાટ જુએ છે. આખરે થાકીને ગોપી મહીડાં વેચવા ઘજમાં જાય છે. એ જ સમયે કૃષ્ણ જાનોમાનો પ્રવેશી દૂધદધિ ઢાળે છે અને આખી ઝૂંપડીમાં રેલમછેલ રેલાય છે ગોપી પાછી ફરે છે; અને ઝૂંપડીના હાલ જુએ છે. એને નિરાશા થતી નથી. કારણકે શ્યામધેલી ગોપીના હૈયામાં તો હરિ સદૈવ હિલોળે છે (ગોપીના મુખ ઉપર સંતોષ અને ઉદ્લાસના ભાવ).

ફાગનૃત્ય(નૃત્યગીત): વનમાં વસંતના વાયરા વાય છે. હોરીનો સમય છે. ગુલાલના રંગે વાતાવરણ મસ્ત બન્યું છે. યનગનયન ફૂદતી ઘેરેયાની ટ્રોળી આવે છે. ગુલાલ ઉડાડે છે. વેણુ અને મૃદંગ બજાવતા કલાધરો પ્રવેશે છે. અને એ સમૂહમાં રાસની રસમૂર્તિઓ સમી કૌમાર કુંજની કોકિલાઓ સામેલ થાય છે. લાલ ગુલાલથી રસબસ થયેલું વાતાવરણ અપૂર્વ મસ્તીભર્યું બની રહે છે. અને અંતે જીવનરાસ રમવાને તૃદ્ધ, યુવા, યુવતી સર્વે સમૂહરાસ યોજે છે.

તનમનીઓ: વસ્ત્રો—તનમનીઓનાં ફૂલો જેવા રંગનાં વસ્ત્રો, પ્રભાતની પાંખે ઉડતાં હોય એમ ખતાવવું. ‘હારે ખૂબ ખીલ્યાં’—પંકજ ખીલતું હોય એમ અંગુલિઅંપુટથી જણાવવું.

આકાશના તારા ધરણી પર તો રાસ રમવાને ન બિનયાં હોય? રાસ-ખેલનનો અભિનય આવશ્યક.

ત્યાં તો કોઈ માલણ ધીમે પગલે આવે છે. એની મૃદુલ અંગુલિએ ફૂલ ચૂંટી હથેલીમાં ઝુલાવે છે, બ્યારે ખીજાં સર્વેએ ભાનશૂદ્યાં હોય એ ભાવે આંખો મીંચી જમણી ગાળુએ શિર નમાવી જણાવવું. પરંતુ આ

સર્વ તો તનમનીઆની નિદ્રાવસ્થા છે. જ્યારે તેમને વસ્તુતાનું ભાન થાય છે એટલે તેઓ ક્રોધાયમાન થાય છે. કારણ કે એમને પ્રકૃતિના શ્વન- માંથી જુદાં પાડવામાં આવ્યાં છે. આ સમયે બીજી બાળાઓએ ક્રોધની મુદ્રા ધરવી. ફૂલ કરમાઈ ગયાં છે. પ્રાણુતેજ બિડ્યાં છે. એ અંગ ઉપર થાક અને નિરાશાના અભિનયથી ઉચિત થશે.

ઉપા ને સંધ્યા: ઉપા ને સંધ્યા, પ્રકૃતિનાં એ આલુભોલ પ્રતિબિંબો. એ જુદો—ઉપા યૌવનના તનુગનાટથી ઘેરી, સંધ્યાના વદને ગંભીરતા. તારલા શરમાય—ફેટલીક બાળાઓએ તારલા થવું, અને તારાની ગૂંથણી- વાળાં વસ્ત્રો પહેરવાં અને જ્યારે ઉપા પ્રવેશે છે ત્યારે શરમાતાં હોય એ અભિનય દર્શાવવા. પછી સંધ્યા પ્રવેશે છે. સાથે હસતી હસતી નાની તારિકા પણ આવે છે. સંધ્યા એક હસ્તે ગુલાલનાં છાંટણાં છાંટે છે. એકના... જગતું—ઉપાએ જનમૃતિની મુદ્રા ધરવી ત્યારે બીજાંએ બિંધમાંથી જનમૃત થતાં હોય એ અભિનય જણાવવા. બીજીની... સેવતું—સંધ્યાએ શાંત મુદ્રા ધરવી. ઉપાના ઝમકાર યૌવનસહજ નૃત્ય પ્રેરતા અને સંધ્યાએ નૂપૂર રણુકાર મંદમંદ રણુકાવવા. આલતી અટારીએ રસાળ—ઉપાને સંધ્યાએ ફૂદડી કરવી.

નવદીપ: નવરાત્રનો ઉત્સવ. મધ્યમાં માંડવડી દીપકના ઝગમગાટથી ઝળકે છે. નવરાત્રના ઉત્સવ કાળે મંડપ રચ્યો છે, જ્યાં દીપકો તેજ- ધારાનાં પૂર વહાવે છે. કુમારિકાઓના શિરે ગાગરબેડલાં માલમ પડે છે. ખેડામાં દીપક સળગાવ્યો છે. એક કહે છે, ‘સુરજને પ્રકાશ’, બીજી ‘તારલાએ આશ’—જાનીજાની આશના અભિનયમાં શૃંગાર જણાવવો. ગીત ટૂંકકાર: જમણો હસ્ત કર્ણુપર અડાડવો. નયણાંનાં વૂર—વૂર-પ્રકાશ બીલતી મુદ્રા દર્શાવવી. વસ્ત્રપરિધાન અનુકૂળ રાખવું.

નિશા: નિશા અને ચંદ્ર. વસ્ત્રપરિધાન: નીલરંગી સાડી, તેમાં તારલીઓ ગૂંથેલી હોય. વેણી, ગુલાબનું ફૂલ. ચંદ્ર, શ્વેત વસ્ત્રો. નિશા ભમે છે. ડુંગરની ધારે બિતરે છે. પૂર્વ દિશામાં ચંદ્રમા બિંબે છે. નિશાને ક્ષોભ થાય છે, પાલવ સરકે છે અને એ લજ્જાસ્પદ અને છે, એથી ચંદ્ર પણ લજ્જા અનુભવે છે.

ફૂલવાલી: ચંપો, ચમેલી, જામ, જૂઝ વગેરે ફૂલછાગભર ભરી ફૂલવાલી ફૂલ વેચવા આવે છે. ફૂલછાગમાં વેણી અને પુષ્પમાળા પણ રાખવાં. એક બાળાએ ફૂલવાળી ગતવું, બીજાં સહુએ ગ્રાહક થવું. ધીમે પગલે મંદિર ભાળી જતી પૂજારણ પૂજનથાળ ગ્રહી આવે છે. ફૂલવાલી મંદિર જતી પૂજારણને ફૂલ ખરીદવાનું કહે છે. ત્યારે ફૂલવાલીને ફૂલનાં મૂલ પૂછવામાં આવે છે ત્યારે તે કહે છે કે જેનાં હૈયાં ફૂલ સમાં કોમળ હોય તે જ રસિયાનાં રસ સમાં ફૂલડાં મૂલવી શકે!

રસાણું: યસુના કિનારે ળંસી બળવતો કૃષ્ણ ગોપ ગોપિકાને આમંત્ર છે; પણ તેઓ તેની અવગણના કરી કુંજમાં છુપાઈ કૃષ્ણલીલા નીરખે છે. કૃષ્ણ રીસાય છે. ઊંઘવાનો દોંગ કરે છે. રીસાએલા મુરલીધરનું રસાણું છોડાવવા ગોપિકાઓ અનેક પ્રયત્નો કરે છે. છેવટે રાધા આવી સ્યામને વીનવે છે. કન્હૈયો આળસ મરડી બેઠે છે અને ગોપગોપીઓનો સમૂહ-રાસ રચાય છે. રાધા-કૃષ્ણ મધ્યમાં રાસ ખેલે છે આ નૃત્યગીતમાં પ્રત્યેક ગોપીએ વારાફરતી આવવું અને કૃષ્ણને વીનવણી કરવી.

પાત્રો: ત્રણ ગોપિકા, રાધા અને કૃષ્ણ. કૃષ્ણ ત્યારે રસાણું છોડે છે એ વેળા ત્રણ ગોપયાળકોએ દોડી આવવું અને રાધા, કૃષ્ણ તથા ગોપગોપીઓએ રાસ રમવો.

માલણી: માલણુ વિવિધ ફૂલડાં વીણવાને કુંજનવનમ જાય છે. ઊંચી ડાળે મંજરીને અનિલના આવેગે લાંટરની નિદાળે છે. કોકિલા, મોરલા સહુ આનંદમાં આવી જઈ નૃત્ય કરે છે. અને માલણુના અંતરમાં પણ સદૃજ આંખાડળે હીંચવાની હિમ્મિ જગે છે. હીંચકે હીંચતાં ફૂલની માળા ગૂંથે છે. ત્યાં તે રસધેલી મસ્ત મુરલીના સુર સૂણાય છે, અને માલણીના હાથમાંથી ફૂલછાગ પડી જાય છે ફૂલડાં વેરાય છે. માળા અધૂરી રહે છે અને એના મુખ પર આશ્ચર્યની રેખાઓ તરવરે છે.

ધીમે પગલે છુપાનો કન્હૈયો આવે છે અને ગોપીની આંખો મીંચી દે છે. ગોપીને જાણ થઈ જાય છે, કે આ મસ્તી કન્હૈયા સિવાય કોની હોય? ધનસ્યામને વિનવે છે. અને પોતાને દસ્તે ગૂંથેલી અધૂરી કુસુમ-માળા કૃષ્ણને કહે આરોપે છે અને દિલ્લડાંના દેવનાં ઓવારનાં ઓવારે છે.

દેવદાસી: રથગ: મંદિરનો દેખાવ. વસ્ત્રપરિધાન: શ્રી કનુ દેસાઈના ચિત્રમાં દર્શાવ્યા મુજબ. મંદિરના પૃથ ભાગમાં પૂજનની સામગ્રી-દીપ અને ધૂપ, ફૂલ અને ગુલાબ વગેરે પડ્યાં છે. ઘંટડીઓ ધીમે ધીમે વાગે છે અને ઝાંઝરના ઝમકારે દેવદાસી મંદિરમાં પધારે છે. પ્રથમ દ્રક્ત પગથી (નૃત્યથી) તાલ દર્શાવવા અને હાથના હાવભાવ બતાવવા, પછી જમણી બાજુએ ત્રીવા નમાવી, અંગોડલે મૂંચેલી વેણી ડાબે હાથે બતાવવી. ત્યાર પછી ફૂલમાળ, ફૂલકુંડળો, ફૂલકંકણો અનુક્રમે.

પ્રેમે વિશ્વમંદિરે,—એક પગ ઘુંટણિયે નમાવી, બીજો પગ પાછળ નમાવવો અને અધૂકડા બેસી દીપ સળગાવવો. દીપ સળગાવી ઉરજ્યોતના હાવ બંને હસ્તવિસ્તારથી બતાવવા. ધૂપદાનીમાં ધૂપ લઈ જમણે હાથે આરતી ઉતારવી. છેવટે દેવદાસીનું નૃત્ય શરૂ થાય છે.

‘વાળે . . . ધૂમરે’ વીણા વાળે છે, ઢોલ પર થાપ પડે છે અને દેવદાસી પૂજનમાંથી એકદમ ઊઠે છે (તોડા લેવા), બંને પગોથી તાલ દે છે, અને ત્રિભંગ રચે છે. એ હાવ પૂરો થતાં તુરત જ ઊડી નૃત્ય શરૂ કરે છે. અને ‘અંગ ધૂમરે’—આખા અંગમાં નૃત્યનું ઘેન વ્યાપ્ત હોય તેમ આંખો ત્રીણી કરી બંને હસ્તથી અંગ પરનો થાક દર્શાવે છે. ધીમે ધીમે નીચે નમે છે, આંખે ચક્કર આવે છે અને અંતે નીચા નમી સા-ષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરતી બંને હસ્ત બેડી મૂર્તિને પ્રાર્થે છે.

પનિહારી: ઝાંઝરને ઝમકારે પનિહારી પધારે છે. ઉજમાળી ઉપાને સૂરજઘડુલો બતાવી આકાશમાં જળ ભરવાના કોડ બગ્યા છે. પનિહારી-ને આકાશગંગાનાં જળ ભરવાં છે, પરંતુ બેડલું નાનું છે, શી રીતે એ આકાશગંગાને ન્હાના શા બેડલે સમાવે? (એ અંગે થતી નિરાશા અને મૂંઝવણ). છેવટે પથિકને પાણી પીવરાવતી હોય એ દશ્ય રજૂ કરવું.

મુરલી: યમુના કિનારે મોહન મધુરી અંસરી બજાવે છે.

પનિહારી: જુમનાના જળધાટે જળ ભરવા પનિહારી આવે છે, મો-હનની મુરલી સૂણી ઘડીભર થંભી જઈ જળ ભરવાનું પણ ભૂલી જાય છે.

મહિયારી: રમજૂમ રણકારે મટુકી શિરે ધરીને ગોવાલણ લટકમટક આવે છે. એ પણ વેણુવાદનમાં જાન ભૂલી ડાલે છે.

કૃષ્ણ: છેવટે કૃષ્ણ ગગરી છાંડી—મટ્ટી છોડી, વ્રજની નારીઓને રાસ રમવા બોલાવે છે અને ગોપગોપીઓનો રાસ રચાય છે.

વીરપૂજન: દશ્ય: રજપૂતની રણવિદાય. રજપૂત અને રજપૂતાણી. રજ-પૂતાણી પૂજનથાળમાંથી વીરવાટે ફૂલડાં વેરતી પધારે છે. વીરને કુંકુમનો આંદોલો કરે છે; અક્ષતથી પૂજન કરે છે; ફૂલમાળા આરોપે છે; ઓવારણાં ઓવારે છે અને વર્તુળાકારમાં ઘૂમી ‘શ્રરા ઘૂમો રણવાટે’ના અભિનય જ-ણાવવા. સાદો પહેરાવી કમરે શમશેર ગાંધવી અને માતૃશ્રમિની આઝાદીના મંદેશ પાઠવતાં રજપૂતાણીએ વીરને નમન કરવાં.

વસંતોત્સવ: નૃત્ય: વસંતની રેલ રેલાઇ રહી છે, મધમધ સુરભિવંતાં પ્રકુલ પુષ્પો મહેકે છે (ફૂલ વેરવાં અને કુંકુમ ખેરવાં). મોરલિયાએ .. પ્રેર્યાં (પૂજનના અભિનય); આમ્રકુંજે કોકિલા ટહુકે છે (ચંદડી વગાડવી); દેલડી નાચે (નૂપુરના રણકાર); ભિમિના આવેગ ઉઘાસથી જણાવવા. ‘વિવિધ... ...ડાળે હોંચે’—ડાળે હોંચતા હોય એમ ડોલન બતાવવું. અને એ સમયે વસંતદેવી વેણી સુલાવી ચુંદડીને ફરફર ફરકાવતી પધારે છે. એના મુખ પર ઉલ્લાસ છે, તનમનાટ છે, યૌવન અને રસના અભિલાપ છે. ઝીણી ઝીણી વેણુ વાય છે. ટૂંક મનુજને રંગ રેલી ચીર લીંજવે છે. કોઈ રાસ રમે છે અને એમ ઉત્સવના રંગમાં સૌ મસ્ત અને છે.

વર્ષા ને વાદળી: વર્ષા, વાદળી અને મેઘરાજ. લીલુડી ચુંદડીમાં વર્ષા દેવી પધારે છે. વર્ષાનાં ગિદ્દડાં વ્યોમમાંથી ટપકે છે અને પોયણાંની પાંદડીઓ પડે છે. એ અંગુલિના વળાંકથી પંકજની મુદ્રાથી જણાવવું. વર્ષા તાલનૃત્ય કરે છે અને ઘડુલી જલકાવે છે ને આનંદનૃત્ય કરે છે. અંતે વર્ષા ને વાદળી મેઘરાજને વિનવે છે. છેવટે વર્ષા, વાદળી ને મેઘરાજનું સમૃદ્ધનૃત્ય થાય છે અને એથી સૃષ્ટિ સલિસે સીંચાય છે. રંગભૂમિના પડદા પાછળથી મોર બોલાવવા, વર્ષાના જેવો અવાજ કરવો, દોલ વગાડવા વગેરે.

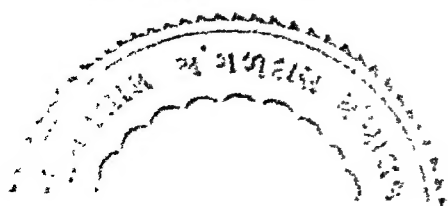
ચંદ્રને: એક બાળાએ શ્વેત વસ્ત્રોમાં સત્તજ થઇ શ્વેત વાદળી બનવું. બીજીએ સ્વામ, ત્રીજીએ ચંદ્રિકા થવું અને એક જણે ચંદ્ર થવું.

ખીજના ચંદ્રના આકારનો વર્તુળાકાર ચંદ્ર શિરની પાછળ રાખવો. શ્વેત વાદળીને ચંદ્રની સાથે રિસામણું થાય છે. સ્વામ વાદળી મલકાય છે અને ચંદ્રની નજીક આવી શૃંગારના ભાવ પ્રદર્શિત કરે છે. ત્યારે ચંદ્રિકા ઓમવિહારે આનંદનૃત્ય કરે છે. ‘અમૃત...ફૂલવા’—અમૃતકૃપીથી અમૃત રેડવાનો અભિનય કરવો. જાતે પીવું. અને ‘ચાંદની...ફૂલવા’—ફૂલનદર્શાવવું.

સ્વાગત: મંડપ: લીલાં તોરણિયે મંડપ લગ્ની રહ્યો છે. તોરણે તોરણે ચમકતી ફૂલ ફૂલે છે. અને ન્હાની બાળાઓ ફૂલડાં વેરતી અતિથિને સત્કારવા પધારે છે. પહેલાં માલણ આવે છે. ફૂલવીણન, ફૂલગુંથનના અભિનય કરે છે અને અતિથિને ફૂલમાળા અર્પણ કરે છે. પછી પૂજન-રણ પૂજનથાળ લઇ પૂજવા આવે છે. પૂજનથાળમાં પૂજનની સામગ્રી રાખવી. ત્યાર પછી દેવદાસી આવે છે અને નૃત્ય કરે છે. આ પ્રમાણે રજૂ કરવાથી સ્વાગતગીતમાં વૈવિધ્ય રજૂ થશે.

વનવસંતની વાડીએ: વસંત ઋતુના આગમને નવપક્ષવિત કુંજે ફૂલડાંના ફાલ ફાલી રહ્યા છે. ફૂલ વીણવાને બાળાઓ વનમાં જાય છે. રમ-ખૂમ નૃપુર રણકે છે. તેમણે નવરંગી ચુંદડી પહેરી છે ફૂલડાં પણ નવરંગી છે અને નવરંગી પતંગિયાં સાથે ઊડવા બાળાઓ યતન કરે છે, ત્યાં તો આંબાડાળે કોયલરાણીના ટહુકાર સૂણાય છે. આશા, ઉદાસ, રંગ રેડતી યૌવનકોકિલાઓ (ફૂલબાળાઓ)ને આનંદ થાય છે. આશા, ઉદાસ અને જગૃતિના અભિનય કરવા. પ્રકુલ સરવરે પાંદડી હીંચે છે. ફૂલડાં એટલાં બધાં ફાટ્યાં છે કે એ ફૂલડાં વીણવાને ફૂલબાળાઓની જાગડી બહુ જ નાની છે. અને એથી તેઓ મૂંઝાય છે છેવટે ફૂલ વીણનાં સૌ આનંદનૃત્ય કરે છે.

ઉપાકુમારી: ઉપાકુમારી તારકફૂલડાં જાળમાં વીણવાને ઉન્નમત થઇ છે. અંબરગોળે દીવડા પૂરવા. રંગભૂમિ ઉપર દીવડીઓ રાખવી અને વારા-દરતી દીપક પ્રગટાવવા. એથી ઉપાના આગમનથી પ્રભાતમાં પ્રકાશ થાય છે એ જણાશે. ઉપાના પ્રથમ કિરણોથી પંકજ પ્રગટે છે. પાંદડી-ઓ વિકાસ પામે છે. પંકજના વિકાસની મુદ્રા દર્શાવવી.

૧૬૬૧૦